

REGRESSION I PROGRESSIONENS TJENESTE

En anmeldelse af *Troskabens utopi*

Af Marina Gambaroff

Tiderne Skifter, København 1986. Pris 168 kr. 234 s.

Vibe Strøier Larsen

Den tyske psykoanalytiker Marina Gambaroff har i sin nyligt udkomne bog, *Troskabens utopi*, samlet en række af sine artikler fra de sidste ti år, omhandlede 70'ernes og 80'ernes veluddannede middelklassekvinder. Gambaroffs bog er en spændende odysse gennem den sidste snes års psykologiske kvindehistorie. I løbet af disse år har adskillige kvinder opnået uddannelse og job, sagt ja tak til mænd og sex, parforhold og børn, samtidig med at angsten for at binde sig og miste den dyrebare og hårdt tilkæmpede autonomi ligger og lurser lige under overfladen.

Marina Gambaroff er født i Berlin i 1943, er nu bosat i Frankfurt, hvor hun gennem en årrække har haft en psykoanalytisk praksis, er gift og har to børn. Gambaroff kredser i sin bog, med et stort personligt engagement, omkring kvinders forhold til sexualitet, mænd, graviditet, fødsel og børn. Bogen er ikke en tung teoretisk psykologisk udlægning af disse områder, men en causerende debatbog. Dette gør bogen absolut læseværdig, også udenfor en snæver psykologisk fagkreds.

Det fængslende ved Gambaroffs betragtninger er, at hun anskuer de ovennævnte områder fra såvel en psykologisk som en kulturel og ideologisk vinkel, samtidig med at hun krydrer sine betragtninger med case-materiale fra sin psykoanalytiske praksis og inddrager egne personlige erfaringer. Denne alsidighed kommer til udtryk i Gambaroffs definition af begrebet »generativitet«. Udtrykket er Gambaroffs eget, konstrueret med udgangspunkt i begrebet »generativ« som betyder forplantning. Gambaroff skriver selv følgende om begrebet generativitet:

Jeg opfatter det som det mest omfattende begreb, fordi det udover de biologiske og fysiologiske forplantningsfunktioner også omfatter disses psykiske repræsentant i bevidstheden og i det ubevidste. Det er et begreb, der næres af individuelle følelser og kulturelle holdninger, måske tilmed ideologier.«¹

Gambaroff beskæftiger sig i bogen først og fremmest med den følelsesmæssige betydning af generativitet, dvs. den psykiske oplevelse af undfangelse, graviditet og fødsel. Gambaroffs indstilling til det generative område er, at

det er forbundet med stærke rationelle såvel som irrationelle følelser, hvilket afspejler sig i den offentlige debat om dette område. Som eksempel på hvor »sprængfarligt« dette område er, nævner hun diskussionerne om legalisering af abort, og herhjemme fra kunne tilføjes diskussionerne om ruge-mødre, dele-børn og reagensglasbørn.

Gambaroffs synspunkter har før vakt opmærksomhed indenfor kvinde-forskningen herhjemme. Fire af bogens tolv artikler har tidligere været trykt i dansk oversættelse, nemlig »Frigørelse skaber angst«, »Troskabens utopi«, »Generativitet som en følelsesmæssig oplevelse« og »Graviditetsfantasier«.²

I artiklen »Frigørelse skaber angst« fremhæver Gambaroff, at mandehadet i kvindebevægelsen hindrer en forbedring af forholdet mellem kønnene. Fokuseringen på den ydre fjende - manden - forhindrer en erkendelse af egne indre konflikter. Uden en bearbejdning af disse, vil kvinder ikke være i stand til at blive selvstændige. Den rigide etablering af manden som fjendebillede afværger angsten fra det tidlige mor-barn forhold. Mandehadet er en symbolsk erstatning for denne angst, og hadet mod moderen forskyder sig til et had mod manden. Det er lettere at klare en følelse af fjendskab mod manden, end at klare en konfrontation med ubevidste aspekter af det tidlige symbiotiske moderimago. Mandehadet er et symptom på underliggende konflikter. Det ubevidste kompromis består i, at angsten og fjendtligheden består, men en anden figur, manden, bekæmpes i stedet for det sande mål-objekt, moderen, som forbliver uerkendt. »Den individuelle overvindelse af matriarkatet går forud for den kollektive overvindelse af patriarkatet«, konkluderer Gambaroff.³

I artiklerne »Troskabens utopi«, »Sexuelle forstyrrelser som udtryk for en parforholdskrise« og »Flugten ind i afhængighed« fortsætter Gambaroff sin udforskning af forholdet mellem kønnene i parforholdet. Hun er på mange måder optimistisk og mener, at parforholdet rummer en mulighed for, at begge parter kan udvikle sin egen »hjemstav« i dette. Hjemstav er et begreb, der betegner længslen efter en tilstand af harmoni og hengivelse til et andet menneske, samtidig med at man fastholder sin egen suverænitet og forskellighed fra modparten. Sexualiteten kan være porten til denne hjemstav, fremhæver Gambaroff, og selv om hun også betegner parforholdet som »neurosehovedet«⁴, fastholder hun, at netop i parforholdet ligger der en mulighed for at turde kunne vise både de kærlige og hadefulde sider af sig selv. Gambaroff er optaget af, i hvilke relationer det moderne menneske bringes i kontakt med dybere følelser af både bevidst og ubevidst karakter. Hun mener, at vor tids mænd og kvinder i alt for høj grad tragter efter at være rationelle og præstationsdygtige. Evnen til at forbinde et overfladisk liv med et dybere, er ved at blive ødelagt. En konfrontation og bearbejdelse af ubevidst materiale er nødvendig for at blive bragt i konflikt med indføling, kreativitet og intuition. Samtidig er en integrerende bearbejdning af dette ubevidste materiale nødvendig for at udvikle sig og ikke blot være fast-

låst i rigide handlemønstre. Gambaroff kalder denne proces »regression i progressionens tjeneste«, og det er en af hendes centrale pointer, at regressionsprocesser er blevet underkendt som udviklingsfaktor indenfor psykoanalysen. I psykoanalytisk terminologi forstår man ved begrebet regression en tilbagevenden til tidligere udviklingstrin og måder at strukturere sin adfærd på. Dette indebærer tilbagevenden til mere arkaiske former for tænkning og sansning. Gambaroffs tese er, at psykoanalysen har en tilbøjelighed til at sidestille begreberne regression, primærproces og lystprincip, som værende udtryk for barnlighed eller umodenhed, mens modenhed forbindes med progression, sekundærprocesser og realitetsprincippet, selvom mange regressionsprocesser forstås som frugtbare og nødvendige: For at kunne udvikle sig i puberteten, ved sorg, under sygdom og ved kunstnerisk arbejde. Det er Gambaroffs standpunkt, at der i psykoanalysen er en tilbøjelighed til at se på regression udenfor disse områder som tegn på umodenhed. Hendes force er, at dette postulat ikke bare kommer til at svæve frit i luften, som et udsagn om regression som en katarsis-oplevelse, men at hun påpeger, hvorledes netop generativitetens område rummer mulighed for regression i progressionens tjeneste. »En graviditet er en ni måneders rejse ned i det ubevidste - for alle involverede«, siger hun i artiklen »Graviditetsfantasier«.⁵

Det er forbavsende, hvor lidt vægt der har været lagt på kvinders bevidste og ubevidste oplevelser af undfangelse, graviditet og fødsel indenfor psykoanalysen. Som Gambaroff understreger, er det processer, som har dybe følelsesmæssige konsekvenser for kvinden, og som er en vigtig del af den kvindelige udvikling. Indenfor den klassiske psykoanalyse har der været en tilbøjelighed til at se kvindens ønske om et barn som en erstatning for ønsket om en penis. Derfor har det i højere grad været den lille piges fantasier om et barn, der har været genstand for analyse og tolkning, end den voksne kvindes bevidste og ubevidste bearbejdning af det generative område. Ved at fokusere på generativitetsprocesserne leverer Gambaroff et væsentligt bidrag til forståelsen af den kvindelige psykoseksuelle udvikling. En af de få andre analytikere, der har beskæftiget sig med generativitet, er Helene Deutsch. Deutsch' tanker om den kvindelige psykoseksuelle udvikling har i lang tid været upopulær indenfor kvindeforskningskredse, idet man regner hende for at have et meget reaktionært og kvinde fjendsk syn på kvindens psykiske udvikling. Gambaroff betegner hende f.eks. som kollaboratør i forhold til Freuds patriarkalske tænkning, og har ikke meget til overs for hende. På trods af, at Deutsch's tanker om den kvindelige psykoseksuelle udvikling på mange måder er kritisabel, idet hun ser den som først og fremmest biologisk forankret og dermed uforanderlig, har hendes teorier om de specifikt kvindelige funktioners betydning for den kvindelige psyke mange interessante aspekter. F.eks. beskæftiger hun sig detaljeret med menstruation, graviditet, fødsel og moderskab, og ser på disse processers store betydning for kvinden, lige fra barnsben til alderdom.⁶ Selvom Gambaroff er kritisk overfor Deutsch, mener jeg, at hun på en værdig måde alligevel kommer til at løfte

arven efter denne store og oversete teoretiker, ved igen at fokusere på det generative område. En anden nutidig tysk teoretiker, der også har beskæftiget sig med sexualiteten og moderskabet, er Barbara Sichtermann.⁷ Denne ser på de lystfyldte og frigørende potentialer i erotikken og moderskabet og er absolut anbefalelsesværdig, idet hun på samme måde som Gambaroff også ser det generative områdes betydning for både manden og kvinden.

Som Gambaroff gør opmærksom på i artiklen »Generativitet som en følelsesmæssig oplevelse«, er faderskabet også et overset område indenfor psykoanalysen. Generativitet behandles stort set ikke ud fra parrets synsvinkel. Og måske afspejler dette det faktum, at mændene ikke har taget del i dette område. Tidligere har børnene og ansvaret for dem været kvindens. Hermed har det også været hende, der har haft de største glæder og den største skyld. En vigtig pointe i Gambaroffs bog er, at de generative processer udsætter både manden og kvinden for store psykiske omvæltninger. Således foregriber hun den ændring i forholdet til børnene, som gradvist breder sig, nemlig fædrenes indmarch i børneværelset og mødrenes udmarch til arbejdslivet. Denne strukturændring er måske en af de vigtigste ændringer, der overhovedet er sket i forholdet mellem kønnene, både hvad angår relationen mellem mænd og kvinder, men ikke mindst hvad angår forestillingerne om kønnet. Hvis faderen, manden, det mandlige element gradvist viser sig som andet end en mangel, en abstraktion, men dukker op som en konkrethed i barndommen, vil det betyde kolossale ændringer i den opvoksende generations mulighed for identifikationsfigurer og objektrelationer.

Det problematiske ved Gambaroffs syn på det generative område er, at hun er tilbøjelig til at se på den kvindelige psykoseksuelle udvikling som en ahistorisk størrelse. Hun er blind for, at den »kvindepsyke«, hun ser i sin konsultation, og som hun selv er en del af, indeholder ubevidste konflikter, som afspejler tidens syn på kvindelighed. Gambaroff kritiserer psykoanalysen for ikke at have nogen egentlig samlet teori om den kvindelige psykoseksuelle udvikling. Men man kan jo netop ikke konstruere en teori om den kvindelige psykoseksuelle udvikling, som er almenyldig, da såvel de bevidste som de ubevidste forestillinger om, hvad kønnet er, ændres med historiens gang. Den kvindelige psykoseksuelle udvikling er en proces, der hele tiden ændrer indhold. Gambaroff postulerer ganske vist, at psykoanalysen i vidt omfang har opgivet sin kvindefjendskhed. F.eks. bliver kvindens ønske om at realisere sig selv hinsides hjem og børn hilst velkommen. Her mener jeg, at Gambaroff overser de samfundsmæssige ændringer, der op gennem dette århundrede har medført store ændringer i kvinders liv, og blandt andet har medført, at det er blevet muligt at fylde sin tilværelse med andet end mand og børn.

Psykoanalysen rummer glimrende beskrivelser af kvindelighedens udvikling fra 1920'erne til i dag: Beskrivelser der sætter os i stand til at forstå, hvorledes kvinder har bearbejdet deres livsbetingelser, og hvilke psykiske problemer de har haft.⁸ Det vanskelige ved at forholde sig til de psykoanaly-

tiske beskrivelser af den kvindelige psykoseksuelle udvikling er, at psykoanalysens systematisering og tolkning af konkrete empiriske data på mange måder styres af bestemte ideologiske tankemønstre, som afspejler den pågældende historiske epokes forståelse af, hvad kvindelighed er. Disse ideologiske postulater, f.eks. at kvinden er mere passiv end manden, eller at hendes overjeg er svagere, betragtes ofte i psykoanalysen som biologiske kendsgerninger og dermed som kvindens skæbne.

Psykoanalysen tilbyder os en mulighed for at se, hvorledes kvindernes selvforståelse og psykiske konflikter ændrer sig i takt med deres livsbetingelser. I den kvindelige lidelse, i symptomerne, skimtes protesten over modsætningsfyldte eller umulige livsvilkår. F.eks. beskriver før- og mellemkrigstidens teoretikere kvinder, der er fulde af mindreværdsfølelser og foragt for deres eget køn, kvinder med et svagt og uselvstændigt overjeg og med store seksuelle vanskeligheder som følge af en fortrængning af deres genitale seksualitet. Hysteri var på dette tidspunkt en typisk kvindelig lidelse. Denne lidelse kan tolkes som et udtryk for desperation over den totale mangel på mulighed for at bestemme over sit eget liv.

I 60'erne og 70'erne bliver den kvindelige psykoseksuelle udvikling taget op til fornyet overvejelse af teoretikere som Janine Chasseguet-Smirgel og Maria Torok.⁹ Gambaroff er meget påvirket af disse teoretikere, specielt i sit syn på den betydning, det tidlige forhold mellem mor og datter har for kvindens senere udvikling. Smirgels og Toroks teorier bliver indenfor den psykologiske kvindeforskning betragtet som en vigtig kilde til forståelse af den moderne kvindes psykiske problemer. Smirgel og Torok beskriver kerneproblemerne for deres tids kvinde som værende angst for de aggressive sider hos sig selv, angst for selvstændighed og skyldfølelser ved intellektuelle præstationer. Før- og mellemkrigstidens teoretikere patologiserede ofte hos deres kvindelige patienter netop de træk, som på dette tidspunkt blev betragtet som fragmenter af en mandlig psyke; eksempelvis aktivitet i opnåelse af driftsmål, aggressivitet og intellektuel virksomhed. Smirgel og Torok derimod arbejder på at integrere disse træk hos deres kvindelige patienter. Derved kommer de psykoanalytiske teorier om den kvindelige psykoseksuelle udvikling til at afspejle den modsætningsfyldte kvinderolle, den tids kvinder er underlagt: Modsætningen mellem på den ene side at have en kvinderolle, som foreskriver selvstændighed, anatomi og sexuel frigjorthed, og på den anden side en psykisk struktur, der rummer ambivalens omkring denne autonomi, fordi generationen er blevet opdraget ud fra idealer om pænhed og tilbageholdenhed.

Gambaroff beskriver også en bestemt generation af kvinder og deres udviklingshistorie, nemlig hvad man kunne kalde en *70'ernes og 80'ernes ontogenese*: Fra afhængighed til individuation, fra barn til mor. Hendes bog omhandler den psykologiske modningsproces for denne bestemte generation af kvinder, og specielt de kvinder der objektivt set har tilkæmpet sig en række ydre privilegier: Ligestilling og uddannelse. Den første vanskelige ubevidste

hurdle var opgøret med moderen, løsrivelsen fra det følelsesmæssige matriarkat som denne generation har været underlagt, med en fjern og idealiseret faderfigur. Dernæst fulgte vanskelighederne med forholdet til det modsatte køn og angsten for at binde sig og derved miste autonomien og selvstændigheden. Derefter paratheden til børn, som fulgte efter moden overvejelse, senere i livet, end tidligere generationer.

Det er denne bevægelse, Gambaroff beskriver, og det er 80'erkvindernes dilemmaer, hun fremlægger, og ikke almengyldige overvejelser: Hvad betyder det at få børn, at binde sig til en familie, angsten for at miste den gennem generationer hårdt tilkæmpede selvstændighed og forsøget på igen at genfinde nogle af de kvindelige potentialer, der røg ud med badevandet under bestræbelserne på at blive selvstændig. 80'ernes kvinder har andre problemer end *skyldfølelsen* over at være selvstændig. Selvstændigheden kan være et forsvar mod ikke at turde knytte for tætte relationer til andre mennesker og bag dette forsvar lurer angsten for ensomheden. Når Gambaroff fokuserer på generativiteten, er det måske, fordi det nok er det område, hvor spørgsmålet om at turde give og tage er størst. Samtidig er det også et område, som pludselig er blevet et spørgsmål om et valg, og ikke en uafvendelig skæbne. Gambaroff siger selv om dette: »Kvinder i vores samfund bevæger sig på knivens æg: Hvis de har et barn, er de i mange henseender handicappede i deres egen udvikling, og hvis de ikke har et barn, er de afskåret fra en væsentlig del af deres egne muligheder. Vi kan endnu ikke udrydde denne modsætning. At leve med den og udholde den forekommer mig imidlertid at være en betingelse for dens ophævelse.«¹⁰

NOTER:

- 1) Marina Gambaroff: *Troskabens utopi*, Tiderne Skifter, Kbh. 1986, s. 192.
- 2) Artiklen »Frigørelse skaber angst« bragtes første gang i dansk oversættelse i Tania Ørum (red.): *Kvindelighed*. Tiderne Skifter 1980. Derudover er artiklen bragt i forkortet udgave i tidsskriftet »HUG« nr. 24/1979. Artiklen »Troskabens utopi« bragtes i dansk oversættelse i Kontext nr. 39/1979. Artiklen »Generativitet som en følelsesmæssig oplevelse« bragtes første gang i »HUG« nr. 44/1985: I moders liv. Artiklen »Graviditetsfantasier« bragtes første gang i forkortet udgave i »HUG« nr. 44/1985: I moders liv.
- 3) Marina Gambaroff: *Troskabens utopi*, Tiderne Skifter, Kbh. 1986, s. 23.
- 4) »Alle rummer ønsket om både troskab og utroskab« af M. Andreassen og H. Herrmann. Artikel i *Information*, den 20.-21. december, 1986.
- 5) Marina Gambaroff: *Troskabens utopi*, Kbh. 1986, s. 215.
- 6) Helene Deutsch: »Psychologie des Weibes in den Funktionen der Fortpflanzung«. *TZP*, 11/1925, s. 40-53. Helene Deutsch: *The Psychology of Women*. Vol. I og II. Grune & Stratton, NY 1945.
- 7) Barbara Sichtermann: »*Brysternes tabte erotik*«, F.X. 1984.
- 8) Se f.eks. Helene Deutsch: *The psychology of Women*. Vol. I og II. Grune & Stratton, NY 1945. Sigmund Freud: »Kvindeligheden« i *Nye forelæsninger*, Reitzel, Kbh. 1973. Karen Horney: *Feminine Psychology*, W.W.Norton & Company, N.Y. 1967.
- 9) Tania Ørum (red.): *Kvindelighed*. Tiderne skifter, 1980.
- 10) Marina Gambaroff: *Troskabens utopi*, Tiderne Skifter, Kbh. 1986, s. 137.